

Schmitt Pál és a nyelvművelők árnyéka

2011. június 19. vasárnap, 02:56 |

Kis Ádám

„Soha ilyen szép és gazdag nem volt a magyar nyelv, mint most, ugyanakkor a magyar nyelv bajban van, mint általában minden nyelv - mondta Schmitt Pál köztársasági elnök Széphalmon, a magyar nyelvi szervezetek összefogásával megrendezett első anyanyelvi juniálison szombaton.”

Egy államfő megállapításait általában sem szabad figyelmen kívül hagyni, főleg nem, ha azok egy ünnepség megnyitóján, tehát ex cathedra hangzanak el. Igaz, az államfő nem a római pápa, de majdnem, így a kinyilatkoztatásai sem vitathatatlan állítások, de majdnem.

Vizsgáljuk meg hát a fenti tömör mondatban rejlő kincseket.

Soha ilyen szép és gazdag nem volt a magyar nyelv, mint most

Koncentráljunk a „most”-ra. A most a jelent idéző szó, de nem mindegy, hogy mióta tart ez a jelen. Ifjú koromban két terminus (korszakhatár) létezett, a NOSZF (1917) és a felszabadulás (április 4.) Ma is kettő van, a rendszerváltoztatás (sic!) – amelynek ténye és időpontja (1989, 1990) vitatott, és a fülkeforradalom (2010. április 25, még nem munkaszüneti nap.) Mindenesetre abból a tényből kiindulva, hogy 1990 és 2010 között OV kétszer megbukott (a harmadik még várat magára, reméljük, nem sokáig), én arra tippelnék, hogy a „most” 2010. áprilisa óta tart.

A forradalmak és a nyelv viszonyáról Jakov Nyikolajevics Marr (a róla elnevezett marrizmus névadója) tett alapvető megállapítást, miszerint „A nyelv amelle, hogy a felépítményhez tartozik, osztályjellegű képződmény, vagyis a társadalmi egyenlőtlenségek által hajtott fejlődés során (lásd osztályharc), annak hatására változik.” (1) Nos, ez a szöveg ma nem igazán jólformált, kicsit archaikusnak tűnik az „osztályjellegű képződmény” kifejezés, bár az utóbbi időben gyakran emlegetik a középosztályt (más osztályt nem, nincs is más, ez egyosztályos társadalom). Az is vitatható, hogy a fejlődést a társadalmi egyenlőtlenségek hajtják, hiszen mindenki tudja, hogy azt a Fidesz hajtja, viszont az evidencia, hogy „annak hatására változik”. Mármint a nyelv a Fidesz, a társadalmi fejlődés hajtóereje hatására. Igaz, hogy ezt a nézetet egy korai orbanoid cáfolta (Marr szerencséjére csak posztumusz, így a professzor ágyban, párnák közt szenderülhetett jobblétre).

Cáfolat ide, cáfolat oda, az egyértelmű, hogy a nyelvünk még sosem lehetett olyan szép, mint most, a fülkeforradalom után. Nyilván ez is közrejátszott a Márai-program tökéletes kiherélésében, mert minek a könyvkiadást támogatni, ha a nyelv magától is (pontosabban magától a Fidesztől is) ilyen szép.

Ugyanakkor a magyar nyelv bajban van

A magyar nyelv meglehetősen régóta bajban van, a nyelvművelők szerint. Ezt onnan állapítják meg, hogy sokan másképp beszélnek és írnak, mint ők (mármint a nyelvművelők). És mivel ők magyarnak tudják magukat, következésképpen tudnak magyarul, aki nem úgy használja a nyelvet, mint ők (mármint a nyelvművelők), az nagy valószínűséggel nem magyar, vagy romló magyar. (NB – a legjobb, amikor a nyelvművelők egymást bírálják.) A nyelvműveléssel kapcsolatos viták valamikor a 19. század második felében indultak, amikor is az indokolt, de gyakran túlzó és redundáns nyelvújítás már kifulladt, és nyilvánvalóvá vált, hogy további erőszakos beavatkozásra nincs szükség. A nyelvművelés 20. századi felelevenedése szorosan összefügg Kosztolányi Dezső nevével, akire e tekintetben ambivalens érzésekkel gondolhatunk. Egyrésztől igazából ő pörgette fel a mai napig élénk nyelvművelő mozgalmat, másrésztől igyekezett is ezt megfelelően moderálni, keretek között tartani. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy hallgatóságos paktumot kötött Gombocz Zoltánnal, a kor kiemelkedő nyelvészével, amelynek az volt a

lényege, hogy a nyelvművelés nem lép a nyelvtudomány helyébe, hanem megmarad a laikusok elfoglaltságának, másrészt a nyelv első számú művelőiként a költők lépnek fel, akik képesek kihasználni és bővíteni a nyelv szépségeit. Mivel Kosztolányi költői kvalitásai vitathatatlanok, ez utóbbi feltételt minden további nélkül elfogadhatnók. Csak akkor nem egészen érthető, miért emeli ki ma az elnök azokat a neveket, amelyeket kiemelt (erről majd később), és miért nem említette mondjuk Juhász Ferencet.

Visszatérve az elnöki mondatra, sajnós, elhagyott az iróniám. Csak annyi telik tőlem, hogy ex cathedra kijelentsem, a magyar nyelv ugyanúgy nincs bajban, ahogy korábban sem volt. E kijelentésem mögött az az életpérfelvétel van, hogy megjártam én az élet hosszát, mint nyelvművelő. Hogy egy kicsit privatizáljak a Galamus berkeiben, egy kilenc évvel ezelőtti eseményt szeretnék felidézni, egy nyelvművelésről szóló kerekasztalt, amely persze négyesgöleteres volt, mint a kerek erdő. Így lehetett, hogy az egyik oldalán Sándor Klára ült másodmagával, a másik oldalán pedig páran, a neveket most hadd ne soroljam. Mi voltunk a nyelvművelők, Klaráék az antinyelvművelők. Mentségünkre legyen mondva, nem ugyanazt értettük a „nyelvművelő” szón, mint ők. Mi inkább a nyelvi ismeretterjesztést gondoltuk nyelvművelésnek, ők pedig azonosnak vették a nyelvédelemmel. Mi úgy gondoltuk, hogy a nyelvművelő feladata, hogy mind szélesebb körrel ismertesse meg a nyelvi normát, ők viszont úgy gondolták, fontosabb, hogy mindenki az anyjától tanult nyelvet használja, mint a tudományos érvekkel gyakran vitatható nyelvi normát. Mi abszolút apolitikusak voltunk, ők ezzel szemben felismerték, hogy a nyelvművelésről szóló vita már akkor is a szabadságról szólt, és hogy – bár a nyelvművelők széles skálán helyezkednek el – a nyelvművelés minden formája a szellemi terror valamilyen szintje. Megjegyzem, változatlanul sajnálom, hogy így alakult a terminológia. Ma is jó lenne, ha a nyelvművelés a nyelvi ismeretterjesztés terminusa lenne, és mondjuk nyelvörködésnek nevezhetnénk a vitatott tevékenységet, azonban a voluntarizmus a nyelvben nagyon kétes értékű (no, épp ez a baj a nyelvműveléssel), így aztán Nádasy Ádám is csak kellő magyarázattal nevezi magát nyelvművelőnek. (Pedig, ha nem foglalták volna le a szót, ő lenne a legjobb példa.)

Mint általában minden nyelv

Csak kibújik a szög a zsákból. Államunk első embere a fülkeforradalom által meghívva lejátszta a porondról a nyelvfilozófusokat, Chomsky és Russel a szemétkosárba, Derridáról és Paul de Manról nem is beszélve. Miért is van bajban minden nyelv? „Az egyszerűsítések, a gyerekek olvasástól való elfordulása, az sms-ek, az internet világa miatt kerül bajba a nyelv jószereivel mindenütt.”

Mint [ismeretes](#), Magyarországon 1868-ban lett közteljes az elemi iskola, és ennek hatására 1900-ban már a lakosság 59 százaléka tudott olvasni. Ez a szám a 19. század elején nyilván jóval alacsonyabb volt, ám a magyar nyelv mégis megmaradt annyira, hogy újítani is lehetett. De Elnökünk ezúttal nem a magyar nyelvről, hanem valamennyiről beszél. Állítólag Luther korában azon a nyelvterületen, ahol ő hatott, a lakosság 5 százaléka volt írástudó. Hogy a fenében maradhatott fenn a nyelv, ha nem olvastak az emberek? Ennyit az olvasásról.

A mondat megfogalmazása nem egészen következetes, hiszen az egyszerűsítés nyilván az sms-sel függ össze. Sokak vesszőparipája ma, hogy a mobiltelefonok számára redukált nyelv valamiféle visszafejlődés lenne. Ez egyszerű értetlenség. Nem fogják fel, hogy szó sincs visszafejlődésről, csak a nyelvi regiszter sajátos keveredéséről. Az sms jellemző példája az írott beszélt nyelvnek (kéretik kötőjel nélkül szedni, mert itt olyan beszélt nyelvről van szó, amelyet nem hanggal, hanem betűkkel jelenítenek meg). Ennek megfelelően a beszélt nyelv ökonómiája, redundanciaszintje jelenik meg benne. Amikor két ember szemtől szemben beszélget, nem kell folyton mondogatni, hogy igen, nem, elég bólintani, fejet rázni. A beszédben fel tudjuk használni a közös látványt, naplementekor sosem fogja azt mondani senki a kedvesének, hogy „nézd, megy le a nap”, csak odamutat, és annyit mond: csuda szép, és ez egyértelmű. Magam például ha sms-ben meg akarom kérdezni a fiamtól, hogy mi újság, nem pötyögöm be, hogy „mi újság”, hanem küldök egy kérdőjelet (?). Ez teljesen egyértelmű kérdés, a többi felesleges. Tolsztoj írja, rendkívül érzékletesen, hogy „Vaszilij herceg sokatmondóan felvonta a szemöldökét”.

Az internet emlegetése Schmittől szimpla luddizmus (benne van a lexikonban). Az internet az eddigiekhez képest sosem remélt módon kiszélesítette az olvasnivalók táráját. Igaz, van youtube meg mp3, de azokhoz is

csak betűkön át vezet az út. Ezen a téren sajátos kettősség jelenik meg: az idegenkedés és az idegenség mítoszának építése. Divat leszólni, gyalázni az internetet, és mindezt a könyvolvasás védőjének jelmezében tenni. Sajátos, hogy az internet éppen nem a Gutenberg-galaxis robbanásának mutatója, hanem a túlélésének: az interneten megőrződik a tipográfiai kultúra, legfeljebb nem papíron, hanem másképp jelennek meg a betűk. Ez nem az olvasást szorítja háttérbe, hanem a könyvkiadást, ami önmagában véve igen nagy probléma, de nagyobb részt gazdasági, mintsem kulturális. Következésképpen az internetet okolni azért, hogy kevesebbet olvasnak a gyerekek, ismerethiányra vall. Az az egyszerűen ellenőrizhető tény, hogy a Windows operációs rendszert több mint 200 nyelv és nyelvjárás írásának megjelenítésére készítették fel, elemien cáfolja a géprombolók feltételezéseit. Az internet nem szorítja vissza az olvasást, hanem éppenséggel ösztönzi.

Nevek, nevek

Az elnök úr elengedhetetlennek tartotta, hogy megemlékezzen a magyar nyelvápolás jelentős személyiségeiről. Ezúttal nem tudom, a lista az övé-e, vagy az újság egyszerűsítette így le: Lőrincze Lajos, Grétsy László, Pomogáts Béla, Balázs Géza és a napokban elhunyt Deme László. Érdekes ez a névsor. A felsoroltakkal nem szeretnék foglalkozni, bár lenne mit mondanom.

Sajátos, hogy az Elnök úr csak a Kádár-korba nyúl vissza, ami arra utal, hogy az intézményesített nyelvújítás felel meg az ízlésének. (Ezt vegyük ígéretnek?) Így aztán említetlenül maradtak a múlt olyan jelentős személyiségei, mint Simonyi Zsigmond és Kelemen Béla, akik a mintái lehetnének annak, hogyan kell ezt csinálni, a Pesti Napló körébe tartozó nyelvújítók (akik kevésbé ideálisak, de például Kosztolányi költői kvalitásai érdemi módon ellensúlyozták nyelvújítói túlzásait). Az is sajátos, hogy például Pintér Jenő említetlen marad, pedig az ötvenes évektől megfigyelhető, hogy a rá is jellemző nézeteket igazították a kor (kommunista) követelményeihez.

A Kádár-kori nyelvújítók közül is említetlen maradt a talán legjelentősebb, Fábrián Pál, akinek megítélésében rendkívül ambivalens vagyok, hiszen tanárom volt, akit tiszteltem, és akinek változatlanul hálás vagyok. Grotzsk magyarázat erre a kihagyásra, hogy Fábrián tanár úr neve összeforrt az akadémiai helyesírási szabállyal, melynek 1954-től haláláig a szerkesztője volt. Sapiienti sat. (2)

Pusztán a jó ízlés nevében tartom visszásnak, hogy a fényes névsorban szerepel a megnyitott rendezvény szervezőjének neve is. Mindenesetre ez is azt mutatja, hogy az Elnök úr nyelvi felfogását a média alakította ki, ami némiképp ellentmond luddita hajlamainak.

Hol is hangzott el mindez?

Június 17. és 19. között háromnapos juniálist tartanak a nyelvújítók Széphalomban. Ennek [programja](#) megtekinthető a Facebookon. Nem derül ki belőle, hogy ott beszélt-e Schmitt, vagy csak üzenetet küldött. Ezzel szemben megtudhattuk, hogy a szombati programban 22 órára tűzugrás van beillesztve. Bár nagyjából ez az év leghosszabb napja, este 10 kor teljesen sötét van (amikor ezt írom, a számítógép órája 22:03-at mutat, kint koromsötétség). Így a jelen lévő nyelvújítók csak a tüzet ugorhatják át. Saját árnyékukat semmiképp.

(1) Az idézet Zegernyei „[Marr és a történeti nyelvészet](#)” című cikkéből való (Nyelv és Tudomány, 2010. november 19.)

(2) Aki erről részletesebb képet szeretne kapni, olvassa el Sándor Klára Nyelvújítás és ideológia című összefoglalását ([első rész](#), [második rész](#)).

[Ha tetszik a cikk, ajánlja másoknak is!](#)

[< Előző](#)

[Következő >](#)

